

TEMI E TESTI

— REPRINT 4 —

P. VERGILI MARONIS

OPERA

edita anno MCMLXXIII

iterum recensuit

MARJUS GEORJONAT

ROMA 2008

EDIZIONI DI STORIA E LETTERATURA

CONSPECTUS CODICUM ET SUBSIDIORUM

CODICES ANTIQUIORES

- M** Mediceus Laurentianus lat. Plut. XXXIX, 1 cum Vaticano lat. 3225-II (fol. lxxvi = *Aen.* 8.585-642) [*CLA* III 296], olim Bobiensis, Romae exaratus a. 494-495 (perierunt *B.* 1.1-6.47);
M¹ (vide praecipue *Aen.* 7.586-615): corrector saec. V;
M² (Turcius Rufius Apronianus Asterius, cos. a. 494);
M³, **M**⁴, **M**⁵: correctores saec. VI;
M⁶: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;
M⁷: fortasse Pomponius Letus, qui minio scripsit anno fere 1470;
M^x: corrector quem omnino agnoscere non valui.
- P** Vaticanus Palatinus lat. 1631 [*CLA* I 99], olim Lauresheimensis, saec. V ex. vel VI in. scriptus in Italia (perierunt *B.* 3.72-4.51; *Georg.* 1.323-2.138; 4.462-*Aen.* 1.276; 4.116-161; 7.277-644; 10.436-439 et 458-508; 11.645-690, 737-782; 12.47-92);
P¹, **P**², **P**³: correctores saec. V-VI;
P⁴: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;
P⁵, **P**⁶: correctores Renatarum Litterarum Aetatis;
γ. Guelferbytanus Gudianus lat. 2° 70 una cum fragmento Goettingensi, origine Lugdunensis, saec. IX, apographon

codicis **P** (+ **P**¹²³) vel potius codicis indidem correcti;
γ¹, **γ**²: correctores vel variae lectiones fere eiusdem
 aetatis.

- R** Vaticanus lat. 3867, appellatus «Romanus» [CLA I 19],
 olim servatus apud S. Dionysium prope Parisios, exara-
 tus saec. VI m. in eodem scriptorio (Romae vel
 Ravennae) ubi fuerat codex Palatinus (perierunt B. 7.1-
 10.9; *Georg.* 2.1-215; 4.37-180; *Aen.* 2.73-3.684; 4.217-
 5.36; 11.757-792; 12.651-686; 759-830; 939-952);

R¹: corrector saec. VI ex.;

R², **R**³, **R**⁴, **R**⁵: correctores Carolinae quae dicitur aetatis
 vel etiam recentiores;

a: Bernensis 172 (B. 1-*Aen.* 5) cum Parisino lat. 7929
 (*Aen.* 6-12), quondam Floriacensis, saec. IX, partim (B
 1-10 et *Aen.* 9.537-10.370; 10.854-12.819) apographon
 codicis **R**;

a¹: correctores vel variae lectiones fere eiusdem aetatis.

- A** Vaticanus lat. 3256 cum Berolinensi lat. Fol. 416,
 «Augusteus» appellatus [CLA I 13 et VIII, p. 9], olim
 servatus apud S. Dionysium prope Parisios, saec. VI m.
 Romae fortasse exaratus (supersunt *Georg.* 1.41-280;
 3.181-220; specimen *Aen.* 4.302-305 e folio nunc deper-
 dito expressit Iohannes Mabillon a. 1709);

A¹: Claudius Puteanus, ante a. 1574;

A²: Fulvius Ursinus, anno fere 1574.

- F** Vaticanus lat. 3225, «Fulvii Ursini schedae Vaticanae»
 [CLA I 11], saec. IV ex. Romae (apud Symmachum?)
 exaratus (supersunt *Georg.* 3.1-21; 146-214; 285-348;
 4.97-124; 153-174; 471-497; 522-548; *Aen.* 1.185-268;
 419-521; 586-611; 654-680; 2.170-198; 254-309; 437-

468; 673-699; 3.1-54; 79-216; 300-341; 660-689; 4.1-92;
 234-257; 286-310; 443-521; 555-583; 651-688; 5.109-
 158; 784-814; 6.26-50; 219-272; 393-423; 491-559; 589-
 755; 858-872; 879-901; 7.5-58; 179-329; 428-469; 486-
 509; 594-646; 8.71-98; 9.32-68; 118-164; 207-234; 509-
 535; 11.858-895);

F¹, **F**²: correctores saec. IV-VI;

F³: correctores saec. VII-VIII;

F⁴: additamenta Aevi Carolini (vide praecipue *Aen.* 4.93-
 120);

F⁵: correctores Renatarum Litterarum Aetatis.

- G** Sangallensis 1394 [CLA VII 977], saec. VI in. scriptus
 fortasse in Italia, partim rescriptus apud S. Gallum saec.
 XII-XV (supersunt *Georg.* 4.345-362; 364-381; 383-400;
 402-419; 535-566; *Aen.* 1.381-418; 685-722; 3.191-208;
 210-227; 457-474; 476-493; 495-512; 514-531; 4.1-18;
 20-37; 6.655-659; 674-684; 688-724 necnon folium ubi
 inscribitur *Bucolica explicit et Incipit Georgica liber I*);

G¹, **G**²: correctores saec. VI;

G³: corrector saec. VII-VIII;

G⁴: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;

G⁵: correctores saec. XVIII (Iohannes Hauntinger,
 Ildefonsus von Arx).

- V** Veronensis XL 38 [CLA IV 498], exaratus saec. V ex. for-
 tasse in Italia septentrionali (apud Mantuam?), rescrip-
 tus litteris Luxoviensibus saec. VIII in. (supersunt B.
 3.27-52; 5.86-6.20; 7.12-37; 8.19-44; *Georg.* 2.92-117;
 274-299; 352-377; 535-3.12; 351-402; 4.436-464; 522-
 549; *Aen.* 1.1-26; 235-260; 2.80-105; 158-183; 288-313;
 470-496; 623-726; 3.561-586; 691-716; 4.144-195; 5.73-
 96; 241-292; 448-499; 7.248-273; 326-351; 404-429; 482-

507; 586-611; 664-689; 8.14-39; 93-118; 9.354-405; 10.1-26; 53-78; 183-208; 235-261; 549-574; 732-758; 12.456-508; 667-718);

V¹: corrector saec. V ex.;

V²: corrector saec. VI-VII.

m Monacensis lat. 29216/7, olim 29005/18 [CLA IX 1327], scriptus in Italia septentrionali saec. VIII ex. (supersunt *Aen.* 5.704-725; 737-758; 6.39-57; 73-90);
m¹: corrector eiusdem aetatis.

p Parisinus lat. 7906 [CLA 1744], in Germania occidentali scriptus saec. VIII ex. (supersunt *Aen.* 1.1-128; 3.682-5.734); cf. *Praef.* n. 33.

p¹, p²: correctores fere eiusdem aetatis.

CODICES AEVI CAROLINI

- a** Bernensis 172 (*B.* 1-*Aen.* 5) cum Parisino lat. 7929 (*Aen.* 6-12), olim Floriacensis (manus recentior inde ab *Aen.* 12.820; desunt *B.* 1.1-47 et *Aen.* 5.853-6.13; 12.868-952, mutili sunt versus *Aen.* 5.805-852), in *B.* et *Aen.* 9.537-12.819 apographon codicis *R* [MO B.12: saec. IX m.].
- b** Bernensis 165, olim Turonensis (desunt *Aen.* 12.919-952) [MO B.10: saec. IX 1/4]; cf. *Praef.* n. 35.
- c** Bernensis 184 [MO B.13: saec. IX-X].
- d** Bernensis 255 + 239, e Gallia septentrionali oriundus (desunt *Aen.* 12.682-952) [MO B.14: saec. IX 2/3].
- e** Bernensis 167, origine Autissiodorensis olim creditus (desunt *Aen.* 12.452-579; 772-952) [MO B.11: saec. IX¹].
- f** Oxoniensis Bodl. Auct. F. 2. 8, ante annum fere 850 Parisiis exaratus in coenobio S. Germani (desunt *B.* 1.1-

- 54) [MO B.155: saec. IX¹].
- h** Valentianensis 407 (389), olim S. Amandi Elnonensis sive in Pabula [MO B.231: saec. IX²].
- k** Hamburgensis Scrin. 52 [MO B.69: saec. IX m.] in *Georg.* contulit M. ERREN, ipse nondum contuli (desunt *Georg.* 4.53-566).
- n** Neapolitanus Vind. Lat. 6, scriptura Beneventana exaratus, antiquissimus inter libros qui nobis in Italia inferiore pervenerunt (desunt *Aen.* 12.676-952) [MO B.151: saec. XI¹]; cf. *Praef.* n. 38.
- o** Ausonensis ('Vic. Archivo Capitular'197), antiquissimus inter libros qui nobis in Hispania pervenerunt [MO C.272: saec. XI¹], contulit M. LIBRAN MORENO, 'ExClass' 9, 2005, 22-73 (perierunt *Aen.* 9.817-818; 11.1-12.301; 364-365, 493, 525, 612-613 et 816-944; mutili sunt *Aen.* 9.459-466, 577-582, 584-595, 609-626 et 688-719; 10.1-60, 125-189, 255-318, 383-446, 511-574, 637-701, 766-829 et 862-908).
- r** Parisinus lat. 7926 (desunt *Aen.* 12.138-952) [MO B.171: saec. IX 2/4].
- s** Parisinus lat. 7928 (supersunt *B.* 6.75-*Georg.* 3.124; *Aen.* 5.1-501; 6.705-9.639) [MO B.173: saec. IX ex.].
- t** Parisinus lat. 13043, olim Corbeiensis (desunt *B.* 1.1-8.11; *Aen.* 2.285-3.79; 11.11-12.952) [MO B.192: saec. IX 2/3].
- u** Parisinus lat. 13044, olim Corbeiensis (desunt *Aen.* 6.130-609; 676-7.712; 748-12.354) [MO B.193: saec. IX ex.].
- v** Vaticanus lat. 1570, olim Flaviniacensis [MO B.256: saec. IX/X]; cf. *Praef.* n. 36.
- x** Montepessulanus Fac. Med. 253, ipse nondum contuli neque alii contulerunt [MO B.120: saec. IX 2/3].
- ω** consensus horum, vel omnium, vel quoque non separa-

tim nominantur.

- γ Guelferbitanus Gudianus lat. 2° 70 (4374) + folium seiunctum nunc in bibliotheca Universitatis Goettingensis, App. Dipl. 10 E Mapp. I, 28 (*Georg.* 2.53-260), origine Lugdunensis, apographon codicis P vel potius codicis indidem correcti [MO B.281: saec. IX].

a¹, b¹, c¹, γ¹, etc.: eorum correctores fere eiusdem aetatis.

recc. codices quidam recentiores, testibus Pierio, Ribbeck, Sabbadini aliisque, vel manus Renatarum Litterarum Aetatis in codicibus aevi Carolini.

libri codices omnes qui nobis pervenerunt.

edd editores omnes vel plerique vel ceteri.

nomina virorum doctorum apud Ribbeck et Sabbadini vel alibi laudata.

FRAGMENTA PAPYRACEA VEL MEMBRANACEA, TABULAE CERATAE ET OSTRACA

- Π₁ Pap. Strasb. Lat 2 [*Pack*³ n. 2935], saec. III-IV, fortasse in Italia scripta, cont. *B.* 5.17-34 (ipse edidi in 'Helikon' 4, 1964, 345-347).
- Π₂ Pap. Allen. s.n. [*Pack*³ n. 2936], saec. V, cont. singula verba *Georg.* 1.229-237 cum versione Graeca.
- Π₃ Pap. Ant. 1.29 [*Pack*³ n. 2937], saec. IV, cont. *Georg.* 2.527-3.11; 18-20; 22-25 cum notis marginalibus.
- Π₄ Pap. Tebt. 2.686b [*Pack*³ n. 2938], saec. III, cont. *Georg.* 4.1-2 sexies iterata.
- Π₅ Pap. Colt Nessana 2.1 [*Pack*³ n. 2939], saec. VI, cont. singula verba *Aen.* 1.262-263; 331-332; 413-424; 457-476; 602-606; 613-615; 668-669; 2.26-102; 717-718; 765-766; 788-789; 4.248-497 cum versione Graeca.

- Π₆ Pap. Ryl. 3.478 + Pap. Mil. 1.1 + Pap. Cair. inv. 85644 A-B [*Pack*³ n. 2940], saec. III-IV, cont. singula verba *Aen.* 1.235-243; 247-262; 270-274; 276-277; 406-413; 418-424; 633-639; 646-651; 702-707; 711-719 cum versione Graeca (vide etiam L. KOENEN, 'ZPE' 11, 1973, 219-230).
- Π₇ Pap. Oxy. 1.31 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 4031 [*Pack*³ n. 2941], saec. V ex., cont. *Aen.* 1.457-463; 496-507.
- Π₈ Palimps. Ambrosianus L 120 sup., olim Cintel. Ms. 3 [*Pack*³ n. 2943], saec. IV-V, cont. *Aen.* 1.588-608; 649-668; 689-708; 729-748 cum versione Graeca (vide etiam J. KRAMER, 'ZPE' 111, 1996, 1-20).
- Π₉ Pap. Oxy. 8.1098 = Pap. Cair. inv. JE 47435 [*Pack*³ n. 2944], saec. IV-V, cont. *Aen.* 2.17-23; 40-45.
- Π₁₀ Pap. Colt Nessana 2.2 [*Pack*³ n. 2945], saec. VI, cont. *Aen.* 2.296-299; 320-333; 3.559-563; 591-595; 630-633; 662-666; 4.450-457; 483-490; 517-521; 552-559; 647-650; 683-686; 5.8-10; 44-46; 644-648; 676-681; 6.425-434; 459-468; 492-503; 526-537; 561-573; 596-607; 631-643; 665-677; 701-711; 735-745; 769-780; 804-814; 838-845; 874-878.
- Π₁₁ PSI 7.756 [*Pack*³ n. 2946], saec. IV-V, cont. singula verba *Aen.* 2.443-456; 468-482; 494-509; 522-537 cum versione Graeca.
- Π₁₂ Pap. Haw. 24 [*Pack*³ n. 2947], saec. I ex., cont. *Aen.* 2.601 et 4.174 pluries iterata (cf. S. Dow, 'JRS' 58, 1968, 60-70).
- Π₁₃ Pap. Fouad 5 [*Pack*³ n. 2948], saec. IV-V, cont. singula verba *Aen.* 3.445-468 cum versione Graeca.
- Π₁₄ PSI 1.21 [*Pack*³ n. 2949], saec. V, cont. *Aen.* 4.66-68 et 99-102.
- Π₁₅ Pap. Oxy. 8.1099 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 5896 [*Pack*³ n. 2950], saec. V-VI, cont. singula verba *Aen.*

- 4.659-705; 5.1 cum versione Graeca.
- Π_{16} Pap. Vindob. inv. L 24 [*Pack*³ n. 2951], saec. V, cont. singula verba *Aen.* 5.673-674; 683-684 cum versione Graeca (ipse edidi in 'Helikon' 4, 1964, 343-345).
- Π_{17} Pap. Oxy. 6.872 [*Pack*³ n. 3018], saec. VI, continet frustula *Aen.* 6.698-700.
- Π_{18} Pap. Ant. 1.30 [*Pack*³ n. 2952], saec. IV, cont. *Aen.* 12.762-765.
- Π_{19} Pap. Narm. inv. 66.362 [*CLA* 1816; *Pack*³ n. 2935.1], saec. II in., cont. *B.* 8.53-62.
- Π_{20} Tab. Vindoland. 2.452, inv. 86.384.a [*Pack*³ n. 2939.01], saec. I ex., cont. *Aen.* 1.1 bis iterata.
- Π_{21} Pap. Berol. 21138A-B [*CLA* 1813; *Pack*³ n. 2939.1], saec. IV ex., cont. singula verba *Aen.* 1.211-252; 276-297; 398-400; 411-413; 419-422; 528; 547-548; 556-558; 617-618; 627-628; 729-731; 747-749; 755-756; 2.51-53; 60-62; 71-73; 84-86; 107-108; 120-121 cum versione Graeca.
- Π_{22} Pap. Oxy. 50.3553 [*CLA* 1832; *Pack*³ n. 2943.1], saec. V, cont. *Aen.* 1.615-621 cum versione Graeca *Aen.* 1.622-628.
- Π_{23} Pap. Masada 721, inv. 1039-210 [*Pack*³ n. 2948.01], saec. I (ante a. 74), cont. *Aen.* 4.9.
- Π_{24} Tab. Vindoland. 2.118, inv. 85.137 [*Pack*³ n. 2951.01], saec. I ex., cont. *Aen.* 9.473.
- Π_{25} Pap. Berol. inv. 21299 [*CLA* 1866; *Pack*³ n. 2951.02], saec. IV, cont. *Aen.* 10.832-836, 863-867.
- Π_{26} Pap. Oxy. 10.1315 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 5902 [*Pack*³ n. 3013], saec. V-VI, cont. *Aen.* 11.1 = 4.129.
- Π_{27} Pap. Oxy. 50.3554 [*CLA* 1833; *Pack*³ n. 2951.1], saec. I ex., cont. *Aen.* 11.371-372 pluries iterata.
- Π_{28} Ostr. Claud. 1.190, inv. 3637 [*Pack*³ n. 3016.01], saec. II in., cont. *Aen.* 1.1-3.
- Π_{29} Tab. Vindoland. 2.121, inv. 85.119.a [*Pack*³ n. 3026.82],

VI.

Prima Syracosio dignata est ludere versu
 nostra neque erubuit silvas habitare Thalea.
 Cum canerem reges et proelia, Cynthus aurem
 vellit et admonuit: « Pastorem, Tityre, pinguis
 pascere oportet ovis, deductum dicere carmen ». 5
 Nunc ego (namque super tibi erunt qui dicere laudes,
 Vare, tuas cupiant et tristia condere bella)
 agrestem tenui meditabor harundine Musam.
 Non iniussa cano. Si quis tamen haec quoque, si quis
 captus amore leget, te nostrae, Vare, myricae, 10
 te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ullast,
 quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.
 Pergite, Pierides. Chromis et Mnasyllus in antro
 Silenum pueri somno videre iacentem,
 inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho; 15
 serta procul tantum capiti delapsa iacebant
 et gravis attrita pendebat cantharus ansa.

VI 1-20 PRV. — FAUNORUM SATYRORUM (ET add. R) SILENORUM
 DILECTATIO (DEL. R) PR, spatium unius versus vacuum in V vv. 1-2
 ante v. 6 transl. Herrmann, 'Latomus', II, 1938, 17 1 Poe in mg.
 P¹R¹ syracosio ny, schol. Ver., ps. Probus 329, 15; « Syracosio
 graeci ait, nam latine Syracusanus dicimus » Serv. digna V
 2 neque Pwγ, schol. Bern.; nec RVaf silvis Ra thalea PRVa, schol.
 Veron.; thalia ωγ; « Thalia... graeci ait, nam latine Thalea debuit di-
 cere sicut Κυθήραι Cytharea; sed propter euphoniā contempsit ius
 regulae et ideo in graecitate permansit » Serv.; cf. B. I, 30; 4, 57, Georg.
 I, 437 etc. 3 cynthus V, corr. V¹ 4 et om. P, add. P² monuit Ra
 5 oves R diductum P; « deductum... translatio a lana, quae deducitur
 in lenitatem » Serv.; cf. Macrob. 6, 4, 12 ducere γ, corr. γ¹ 7 tristi
 ascondere R, corr. R¹ 9 in iussa, cf. B. 8, 11-12, Herrmann 'Lato-
 mus', XXIII, 1964, 77-80 10 amor reloget Ra logat d, Prisc.
 XVIII, 87 nostrae te n 11 ullast V: ulla est PR 12 quarit P,
 que vari P² praescripsit P (corr. P²), praescripsit V. perscripsit bfy
 13 mnasyllus P; mnasyllus R, manasyloa V, mnasylos P²V¹ 15 iaccho
 V, corr. V¹ 16 capti R, corr. R¹ iacebat Pb 17 attrita R ca-
 tharus P

Adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
luserat) incipiunt ipsis ex vincula sertis;
addit se sociam timidisque supervenit Aegle,
Aegle, Naiadum pulcherrima, iamque videnti 20
sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens: « Quo vincula nectitis? » inquit;
« solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina quae vultis cognoscite; carmina vobis,
huic aliud mercedis erit ». Simul incipit ipse. 25
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
nec tantum Phoebus gaudet Parnasia rupes,
nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea. 30
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
semina terrarumque animaeque marisque fuissent
et liquidi simul ignis; ut his ex omnia primis,
omnia et ipse tener mundi concreverit orbis;
tum durare solum et discludere Nerea ponto 35

18 adreani P, corr. P² saepe P, corr. P² ambos e; « senex pro
senes, atque pro ambos... Iuvilius dicit » schol. Bern. 19 incipit
ipsis V, corr. V¹ 20 socias P, corr. P²

VI 21-47 PR. — 21 namq P, corr. P² ridenti Damid, ' Mnemosyne',
XXV, 1907, 177 22 ooris in moris corr. R lepore γ, corr. γ¹ 23 in-
ridens P²; « ridens irridens » DServ. 24 vieri Peerlkamp 25 quo P, corr.
P² vultis PR²; vultis P²R 26 his e aliut P et cum Ribbeck Sabbadini
incipit ex incoet P² 27 tunc Serv. Aen. 8, 462 (sed tum Aen. 11, 307)
videris Pe 28 luderet P, corr. P² tunc Non. 340, 31 rigidas R 29 par-
nasia P, corr. P² 30 phodope P, corr. P² miratur Pwy (cf. Gery.
2, 98, Aen. 2, 317): mirantur Raden, Ruffin. 48, 6, Sabbadini
(« Studi Virgiliani », Mantuae, 1930, 163-164) ismarus e 31 ter-
runque P, terramque e animaeque P, corr. P²; « Lucretius (I, 115):
' ex imbrī, terra atque anima nascuntur et igni ' » Serv. fuisset P
33 etliquit P, corr. P² ignes P² ex omnia P, schol. Bern. v. l. (cf.
Lucr. 1, 61), idque coniecerat Peerlkamp: exordia Rwy, Macrobi. 6, 8, 82.
omum. Lucan. 1, 642, schol. Bern., DServ., Ribbeck, exordia Nottelshap
prima Hasberlin 34 omnia Rwy, Serv.: omnia P, quod in omnia
librarius ipse correxit, omnia Sabbadini tener] teras Hartmann, recte
tener inter pretatus est ' recens ' Rolfe, ' OPh ', VII, 1912, 245 urbis
P, corr. P² 35 discluderenterea Ra; Nerea: id est aquas

coeperit et rerum paulatim sumere formas;
iamque novum terrae stupeant lucescere solem,
altius atque cadant summotis nubibus imbres,
incipiant silvae cum primum surgere cumque
rara per ignaros errant animalia montis. 40
Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres furtumque Promethei.
His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
clamassent, ut litus: « Hyla, Hyla » omne sonaret;
et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45
Pasiphaën nivei solatur amore iuvenci:
A, virgo infelix, quae te dementia cepit!
Proetides implerunt falsis mugitibus agros;
at non tam turpis pecudum tamen ulla secuta
conubitus, quamvis collo timuisset aratrum 50
et saepe in levi quaesissent cornua frontae.
A, virgo infelix, tu nunc in montibus erras;
ille, latus niveum molli fultus hyacintho,

36 coeperat Macrobi. 6, 2, 22 forma P, corr. P² 38 altius
cum superioribus coniungit Wagner utque Ra, Ribbeck cadunt e
nubibus] signibus Ra, ignibus tueri studuit Pierius 39 silve P, corr. P²
primus P, corr. P² 40 ignaros Ra (scilicet stupentes, qui numquam
ante animalia ridissent): ignotos Pwy, Castiglioni montes P 41 hic
Py (corr. γ¹) pyrrhae P, phyrhae R atumia P, corr. P², Titania suspic.
Wagner post hunc versum hinc hominum quondam genus et pri-
mordia regum, ut transitis scilicet lenior ad reliqua esset, addiderunt
reco., ut Ambrosianus Petrarcha 42 referat P, corr. P² fortunaeque P,
corr. P² 43 hylan dist. P², quasi quom corrigendum sit; « ordo est: hic
adiungit quomodo Hylan nautae clamassent in fonte relictum » DServ.
quom Phillimore, ' Mnemosyne ', LII, 1924, 221-224 44 sonaret]
reclamat schol. Iuvenc. 1, 164, sonarit Phillimore 45 fuisset P, corr. P²
46 pasiphae Pa nivei P (corr. P²) 47 quo P, corr. P²

VI 48-86 MPR. — 48 protides R implerunt R 49 ad P secuta
MP; secuta est Rwy, Macrobi. 4, 6, 3 50 timuissent Ra 51 laevi M,
corr. M² quaesissent P, quaesissent schol. Bern., Ribbeck et Sabbadini:
quaesissent MRwy, Myrora; cf. v. 50 cornua M, corr. M¹ 53 natus P,
latus P² fulto γ, corr. γ¹

ilice sub nigra pallentis ruminat herbas
aut aliquam in magno sequitur grege. « Claudite, Nymphae, 53
Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite saltus,
si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
errabunda bovis vestigia; forsitan illum,
aut herba captum viridi aut armenta secutum,
perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae ».

Tum canit Hesperidum miratam mala puellam; 60
tum Phaethontidas musco circumdat amarae
corticis atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montis ut duxerit una sororum,
utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis; 65
ut Linus haec illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crinis ornatus amaro,
dixerit: « Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
Asraeo quos ante seni, quibus ille solebat 70
cantando rigidas deducere montibus ornos;
his tibi Grynei nemoris dicatur origo,

54 herbas Ra 55 claudite P nympha P, nimpha MR (uv
R¹) « claudite Nymphae: melius hoc a persona Paphos dictum ac-
cipimus » Serv. 56 dictae M, dictae Ra nymphae P 57 ferant P
infecia P nostri M; « et hic nostris ut Terentius in *Heaut.* (178) —
id est des » D.Serv. 58 forsitan PR 59 herbas M, corr. M¹ 60 aliqui
P, corr. P¹ at P gortynia MR, Philarg., Serv., Sabbadini 61 tunc eni
capit M, corr. MP, cani in canit corr. R verum unum post 61 audiam
suspicatur Flach 62 tunc Serv. B. 9, 19 (tam hic) amaro P (uv
P¹), amaro Ra (cf. v. 68) 63 corticis] femininum genus Vergilius in
praetuliens testatur Diom. 463, 36. GLK V, 576, 7. Anst. CO 5400.
Serv. adque R, aque Y, corr. Y¹ vv. 64-73 post 74-81 puerum
pulavit Scaligero auctore Heyne 64 ad] at P, Sabbadini Gallum]
ga^m M 65 aonias Ra montes MP¹ dixerit M Ra, duxit P (corr. P¹)
66 atque Arus. 154, 28 utque viro] ut puero Aldhelm. 93, 31 67 viro
M, divino M¹ 68 floribus P, corr. P- atque M, atque M¹ apio P,
apio P¹ crinis atque M (atque del. M¹), crinis P¹ 69 hos em. R.
add R¹ ibi Ra tidibant P, tibidant P¹ 70 asraeo MR, asraeo P
qu P, quos P¹ 71 rigidos Y, corr. Y¹ ornus P, corr. P¹; cf. Anst. 4
491; 5, 132; 11, 138 72 grynaei MP

ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo ».

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secutast
candida succinctam latrantibus inguina monstribus 75
Dulichias vexasse rates et gurgite in alto,
a! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
aut ut mutatos Terei narraverit artus,
quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
quo cursu deserta petiverit et quibus ante 80
infelix sua tecta super volitaverit alis?

Omnia quae, Phoebus quondam meditante, beatus
audiit Eurotas iussitque ediscere lauros,
ille canit; pulsae referunt ad sidera valles,
cogere donec ovis stabulis numerumque referre 85
iussit et invito processit Vesper Olympo.

73 nec P¹Rad quis] qui MP¹R pulsatet P, plus iactet P¹
74 quit P loquar ex loquor P; « alii loquor alii loquar » Anst.
SC 159; hic Sileni munus Vergilius ipse usurpat aut] ut Ra?,
Heyne aliquis add., ut... aut quam Doering (cl. Serv.) cyllam P,
corr. P¹ « modo Vergilius... miscuit fabulas... ut diceret Scyllam Nisi
pro Phaece...; aut certe sit hystereproleoron... ut intellegamus: quid loquar
Scyllam Nisi aut quam fama secuta est...; aut certe aut bis accipiamus:
quid loquar aut Scyllam Nisi aut quam fama secuta est » Serv.; cf.
Anst. 6, 602 secutast R: secuta est PR¹, secut... M 75-77 repetivit
Ciris auctor, vv. 59-61 75 latrantibus subcinotam Ra 76 dulichias R¹:
dulicias MP¹R, dulicia P 77 cantabimus, dein radendo canibus M
78 ut em. M, add. M¹ terro M, corr. M¹ narraverit P (corr. P¹),
narraverat Ra? actus Ra 79 philomela M quo P, corr. P¹ pa-
raret P (corr. P¹) af 80 petiviret P, corr. P¹ ante] alte Ribbeck
81 infelix disting. M¹ supra Ra ales M¹R 82 que P, corr. P¹
omnia quae Eurotas (em. Phoebus-audiit) ps. Probus quodam M
83 audit Ra discere P laurus M, Wagner, Funaioli, Studi di let-
teratura antica, II, 1, Bononiae 1947, 382 s. 85 ovis M¹; ovius M,
ous P, oves MP¹R, Aesper p. 535, 16 stabulis disting. M¹ stabulisne
merumque Y, corr. Y¹ referri MP¹cy, Ribbeck 86 iussisset P,
lussit et P¹

Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos 435
 neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 cum positis novus exuviis nitidusque inventa
 volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
 Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 Turpis ovis temptat scabies, ubi frigidus imber
 altius ad vivom persedit et horrida cano
 bruma gelu, vel cum tonsis inlatus adhaesit
 sudor et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445
 perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 mersatur missusque secundo defluit amni,
 aut tonsum tristi contingunt corpus amurca
 et spumas miscent argenti vivaque sulpura
 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras 450
 scillamque elleborosque gravis nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis praesens fortuna laborumst,
 quam si quis ferro potuit rescindere summum
 ulceris os; alitur vitium vivitque tegendo,

435 nec Man. Serv. Georg. 2, 475: no M^{PR}ωγ, Quintil. 9, 3, 21, Probus 251, 11, schol. Bern. et post alias Ribbeck; «nec mihi nec cui-
 cumque: D^{Serv.} tom P. tunc Serv. Georg. 2, 475 molles M dio P
 436 herbam b 437 exuvia P 438 atque ova Heyne 439 hunc v.
 (= Aen. 2, 475) delendum censuit Haupt 440 to] et P curas Schrader
 441 ubi] cum R. Col. 7, 5, 5 442 vivum MR 443 getu in gelu corr.
 M¹ inlatus MPRy, Col. 7, 3, 10: inlotus M²ωγ¹, schol. cod. M B.
 10, 7, schol. Bern., Mynors; «inlotus lotus vel lautus dicimus: Serv.
 444 hirsutis M (corr. M²) R. irauti schol. cod. M B. 7, 53 446 perfundunt
 a 447 misceque γ, corr. γ¹, mersusque Non. 389, 37 448 amurga
 M 449 et] aut GLK VI, 637, 15; VII, 339, 22 vivaque sulpura
 Maerob. 5, 14, 4, Gramen., schol. Bern., Serv.: et sulpura viva MPRωγ,
 GLK VII, 339, 2; 309, 32, «quidam» ap. Mar. Vict. 212, 21, Anth.
 Lat. 17, 332, viva et sulpura r, ac sulphura viva n; «vivaque sulpura
 dactylicus versus» Serv. 450 ideaeque MR pingues R 451 scyl-
 lamque M²Pen, ps. Probus illeborosque R 452 laborumst R: labo-
 rum est MPR¹, malorum est schol. Bern. v. l. 453 potuit] properat
 Schrader summum] namum in ras. M¹

dum medicas adhibere manus ad volnera pastor 455
 abnegat aut meliora deos sedet omina poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 cum fuit atque artus depascitur arida febris,
 profuit incensus aestus avertere et inter
 ima ferire pedis salientem sanguine venam, 460
 Bisaltae quo more solent acerque Gelonus,
 cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum
 et lac concretum cum sanguine potat equino.
 Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
 videris aut summas carpentem ignavius herbas 465
 extremamque sequi aut medio procumbere campo
 pascentem et serae solam decedere nocti,
 continuo culpam ferro compesce, priusquam
 dira per incautum serpant contagia volgas.
 Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo 470
 quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
 corpora corripunt, sed tota aestiva repente,
 spernque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
 Tum sciat, aërias Alpès et Norica si quis
 castella in tumulis et Iapydis arva Timavi 475

455 volnera MR, schol. Bern. Ter. adolph. 693, volnera γ, corr. γ¹
 458 sci MRberty: et Pwγ¹, schol. Bern. Ter. adolph. 693, Ribbeck, Mynors
 deo M, corr. M¹ omina Māhv, Serv. ut vid., Mynors: omnia PRwγ.
 Ribbeck, Sabbadini 457 labens MPH 458 adque H depascatur
 γ, corr. γ¹ 459 intensus Heinisius 460 salientem M, corr. M¹
 461 gelonus P 462 aut M, adque R 463 cum om. γ 464 hauri P
 mollis Fe 465 aut] et M, corr. M¹ carpentes M, corr. M¹ [ignavius]
 segnius R 466 concumbere P; cf. B. 8, 87 467 serae] saepe H, Serv.
 R¹ay: «pascentem, saepe pascentem» schol. Bern. 468 foro M, corr. M¹
 469 arripit P, Sabbadini vulgus MR 470 greber P hiemem]
 imbrum b aequora Ry (corr. γ¹), quod Heinisio alitque placuit
 472 sci M 474 tunc M, Serv. hic et Aen. 11, 247 sciat videlicet ea
 quas vv. 470-473 dicta sunt alpes M¹R et] ut P, aut b 475 Iapydis
 w, Serv. hic et Aen. 11, 247, interpr. schol. Bern. et ps. Probus, «et Iapydis
 a. T. id est Venetiarum; nam Iapydis pars est Venetiae, dicta ab Iapydio
 oppido...; unde male quidam Iapygis legunt, cum Iapygia sit Apulia»
 Serv.: Iapydis M, Iapygis Phry, schol. Bern. in lemm., Iapygis R
 arva M¹wγ¹, schol. Bern.: arma MRwγ, ora P

nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
 pastorum et longe saltus lateque vacantis.

Hic quondam morbo caeli miseranda coortast
 tempestas totoque autumnu incanduit aestu
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum 480
 corruptitque lacus, infecit pabula tabo.
 Nec via mortis erat simplex, sed, ubi ignea venis
 omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 rursus abundabat fluvidus liquor omniaque in se
 ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
 inter cunctantis cecidit moribunda ministros;
 aut, si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
 inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 nec responsa potest consultus reddere vates,
 ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri
 summaque ieiuna sanie infuscatur harena.
 Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis
 et dulcis animas plena ad praesepta reddunt, 495
 hinc canibus blandis rabies venit et quatit aegros
 tussis anhelae suae ac faucibus angit obsessis.

477 longae R laetique P vocantis P, vacantes R, vagantis bey,
 corr. γ¹ 478 coortast R: cohorta est M, cocta est PR¹ 480 neco
 γ, corr. γ¹ 481 corripitque Pa, corripitque cy (corr. γ¹) infecit] in-
 fectaque Wagner, qui etiam corruptique cecidit tabula R (pabula corr.
 R¹) tabo Ribbeck (cf. v. 557); in Aeneide vim vocabulorum rectius
 servasse Vergiliū animadvertit Sabbadini 482 sci M lignea ventis
 M, corr. M¹, ignea venus c 483 attraxerat P, abduxerat n; «addu-
 xerat pro contraxerat» D.Serv. 484 fluidus M¹ 485 ossa ex oss P¹
 minutatim P conlapsa M 486 onore P 487 niveo M, corr. M¹
 488 cunctantes P cecidit My magistros R 490 nec M inpositis P
 firria in fibris corr. P 491 consulto γ, corr. γ¹ 493 sci] aut en sup-
 posit P tinguntur R sanguine cultri in ras. M¹ 493 teima P
 sanie] sanie M (corr. M¹), sanile P 494 vulgo MR 495 dulces MR
 anima M, corr. M¹ ponunt GLK V, 587, 19 497 tussis anela M,
 corr. M¹ ac] et γ obsessis MP: obesis M¹, ovesis R

LIBER PRIMUS

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris

INCIPIT AENEIDOS LIB. I M, INCIPIT AENEIDOS LIBER PRIMUS Y.
INCIPIUNT LIBRI AENEIDOS VIRGILII MARONIS DUO DECEM. PRIMUS
HABET VENIANT AT TROES IN URBE P, deest in RV; «licet quidam
superflue dicant secundum (librum) primum esse, tertium secundum et
primum tertium» Serv. in praefatione Commentariorum Aeneidos

1-26 MyRVp. — 1 Arma virumque initium poematis Vergiliani
agnoscit tota antiquitas, ut Ovid. trist. 2, 533-534, amor. 1, 15, 25, Prop.
2, 34, 63 ss., Pers. 1, 96, Martial. 8, 55; 14, 185, Auson. epigr. 137,
Pulg. 87 (143) (cf. etiam tit. Pomp 9131); tredecies inscribitur Pompei
(cf. Della Corte, 'Epigraphica', 2, 1940, 171-173), ter pluries Romae
in foro Caesaris, saec. II (cf. Della Corte, 'BCAR', LXI, 1931, 111 ss.)
et etiam in Palatino, saec. I (cf. Marichal, 'REL', XXXV, 1957,
82), Suessae Auruncae aliasque (cf. Hoogma, Der Einfluss Vergils auf
die Carmina latina epigraphica, Amstelodami 1959, 223); prooemium
Aeneidos idem est versuum numero ac illud Iliadis Troia tit. Pomp.
4832: «Probus aut 'Troiam', 'Graios' et 'Aiaz' non debere per unam
scribi» D'Serv. 1^a-4^a «Nexus grammaticus audisse et a senioribus aiebat,
Varium... primi libri correvisse principium, his versibus demptis: ille ego
Martia arma virumque cano» v. Don. 42, «Augustus vero, ne tantum opus
periret, Tuccam et Varium hac lege iussit emendare, ut superflua demerent,
nihil adderent tamen; unde et semiplenos eius invenimus versiculos, ...
et aliquos detractos, ut in principio. Nam ab 'armis' non coepit, sed sic:
Ille ego - Martia arma virumque cano» Serv. in praefatione Commen-
tariorum Aeneidos; v. 1^a utuntur etiam Priso, octies, Pomp. bis et GLK
VIII, 136, 1; 141, 11; 203, 5; hoc prooemium omittunt codices antiqui,
defend. e multis De Witt, 'CPh', XVI, 1921, 338-344, Rostagni, 'RFIC',
1939, 1-10, Van Berchem, 'REL', 1942, 69-78, Stégen, 'LEC', XXXIX,
1971, 199-214, Hansen, 'CQ', XXII, 1972, 139-149, sed suadet
Brandt ('Philologus', LXXXIII, 1927-1928, 331-335; cf. etiam Austin,
'CQ', XVIII, 1968, 107-115, Pearce, 'CQ', XX, 1970, 335-338 et
Goold, 'HSPH', 74, 1970, 126-130) ut credamus a nemine quo scolo
scriptum, ut sub postae imagine in initio voluminis positum stet, qualem
dono dat Martial. 14, 186

Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores
impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?

Urbs antiqua fuit (Tyril tennere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam

[Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
carmen et egressus silvis vicina coegi,
ut quamvis avido parerent arva colono,
gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis]

1^a ille] ipse GLK VIII, 136, 1 quondam] silvas Z gracili] tenui
C, inter m modelatus AT=B, OLK VIII, 136, 1; 141, 11, me-
ditatus E abens C 1° carmen etiam Prioc XVII, 165, 187, 204;
XVIII, 4: carmina Z coegi] quo egri P^o 1° parent A, pararent P^o
2 Laviniaque MVpn. Gell. 10, 16, 6, Tib. (cf. Aen 4, 236): Laviniaque
M^o Rp^o 1° (Lavinia, abbas quo, rest. M^o), tegula saec. I in Italia inventa
(C.I.L. II 4967, 31), Maerob. 5, 2, 8, Serv. hic et ad v. 1, utrumque
Gramm.; «Lavinia legendum est, non Lavinia» Nerv. 3 litora ad v. 2
add. MV, ad v. 3 rest. V^o loria V alio M, corr. M^o 4 saevae M
5 passos in passus corr. R v. 6 om. γ, add. γ¹ 7 alta R 8 Musa
mihi causas memora quo numine laeso quidve in effigie musae
operis Vergilianae apud Hadrumetum inventa, quae ad saec. I rediit;
cf. Compagetti, 'A & R', XVII, 1914, 68-94 et Pascoli, 'Athenaeum',
II, 1914, 29-37 memora causas GLK VIII, 276, 6 9-10 volvere
tot om. p 11 impulerit Myp, schol. Ver., impulerat Rn, compulerit
Baehrens tantaene M, corr. M^o; «nonnulli tantaene legunt ut inter-
rogatio sit potius quam exclamatio» DServ. 12 Tyril V (Tyril V¹, schol.
Ver.) 13 Carthago RVp, chartago γ tyberinaque p 14 hostia M
15 una Mp, corr. M^o

posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
necdum etiam causae irarum saevique dolores
exciderant animo; manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
et genus invisum et rapti Ganymedis honores:
his accensa super iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos

16 Samo et hic V¹ 17 currus p 18 facta p sinant M, corr. M^o
iam tum] tantum Non. 311, 27 19 set in sed corr. M; «sed co-
nstantio, quoniam lex grammaticorum per t litteram dicit, quoniam d
littera nulla consonantia terminatur, nescio quomodo tamen obrepit su-
ribus nostris et d litteram sonat cum dicimus progeniem sed - audierat.
[Inde querendum erat, contrane ac loquimur scribendum sit an secundum
scripturam loquendum] Velius 70, 8-14 20 audierat ex audiat M^o
Latias... poneret Baehrens vv. 21-22 «in Probi adpuncti sunt et ad-
notatum 'hi duo si existantur, nihilo minus sensus integer erit'» DServ.,
del. Jaehmann, 'RAM', 54, 1934, 222 22 exocidio p libae γ, libiae γ¹
parcas in parolias corr. M^o 24 primam γ, corr. γ¹ agris M, arcis p.
corr. M^o p¹ 25 causa pe

27-128 MyRp. — 27 spractaeque M, corr. M^o, spractaeque γ 28 raptis R
genuimedi yp 30 reliquias n; «reliquias ut erat verus genuimedi l» Serv.
immitis γ Achilli Myp, schol. Bomb. Ter. adelp. 341, Asper ap. Serv.
Aen. 8, 353, Tib.: Achillis R; «Achilli propter δημοστέλετον detraxit s
litteram, quae plerumque pro sibilo habetur non solum necessitatis sed
etiam euphonias causa» Serv.; cf. Aen. 3, 87 et «sed quia plerumque s
in latinitate detrahitur, remanebat i. Nino est 'filia Nerei', 'immitis
Achilli'... etc Asper» Serv. Aen. 8, 353 31 arcebat corr. in arcebat
M^o latino a

errabant acti fati maria omnia circum.

Tantae molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
cum Iuno aeternum servans sub pectore volnus
haec secum: « Mene incepto desistere victam
nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fati. Pallasne exurere classem
Argivum atque ipsos potuit submergere ponto
unius ob noxam et furias Aiacis Oilei? »

Ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem
disiecitque rates evertitque aequora ventis,
illum expirantem transfixo pectore flammam
turbine corripuit scopuloque infixit acuto;
ast ego, quae divom incedo regina Iovisque
et soror et coniunx, una cum gente tot annos
bella gero. Et quisquam numen Iunonis adorat
praeterea aut supplex aris imponet honorem? »

Talia flammato secum dea corde volutans
nimborum in patriam, loca feta furentibus Austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
luctantis ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.

32 factis p 35 salis om. M, add. M¹ ruebant) secabant *Serv.* Aen. 2,
209, ex Aen. 10, 214 36 volnus γ: vulnus My¹Rp 37 « men... non inane »
Mar. Vict. 22, 9 38 Italiam γRs (corr. R²) 41 Oilei M, Anet. Ol. 1,
Tib., Ribbeck 42 illa et 44 ipsum Earle, 'Mnemosyne', XXXI, 1903, 46
42 v. om. a, add. a¹ rapidum] positum e iaculata e] iaculata γ, iaculata
γ¹ 44 expirantem My¹p (corr. p¹) pectore] « Probus et tempore legit ut
ipse (Aen. 9, 558) liquefacto tempora plumbo, sed qui legunt tempore
de Accio translatum adfirmant » D*Serv.* flammis p 45 « infixit Cor-
nutus ait infixit verius, quod sit vehementius » D*Serv.* (cf. Aen. 10, 303)
46 divom γ: divum My¹Rp 47 coniunx MRp viola Peerlkamp.
vana coniecit Ribbeck 48 quisquam ex quisquam M¹ adorant p.
adoret Quintil. 9, 2, 10, *Serv.* Georg. 4, 502, D*Serv.* Aen. 2, 79; 12, 11
49 suplex γ imponet MRd?, inponet γ¹: inponit γpw, Tib., inponat rec.
53 luctatos γ, corr. γ¹, luctantes Rp sonoras γ 54 praemit Rp (corr.
p¹) aq] et Non. 365, 12

Illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
sceptrum tenens mollitque animos et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
quippe ferant rapidi secum verrantque per auras;
sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
hoc metuens molemque et montis insuper altos
imposuit, regemque dedit qui foedere certo
et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

« Aeole (namque tibi divum pater atque hominum rex
et mulcere dedit fluctus et tollere vento),
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque penatis:
incute vim ventis submersasque obrue puppes,
aut age diversos et dissice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
conubio iungam stabili propriamque dicabo,
omnis ut tecum meritis pro talibus annos
exigat et pulchra faciat te prole parentem »

Aeolus haec contra: « Tuus, o regina, quid optes,
explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptrum Iovemque

57 sceptrum Baehrens tenens ex tenent M² 58 faciant M 59 tre-
pidi Non. 420, 2 (sed rapidi 302, 35) auram a? 60 set M 61 molem ex
mollem corr. M¹ montes R 63 premeret M, corr. M² iussus γ,
corr. γ¹ habenas] h in ras. M² 64 at M suplex γ 65 aeole p.
corr. p¹ at in atque corr. p¹, at n rex om. M, add. M² 66 et mulcere]
emulcere GLK IV, 535, 9 67 tyrrhenum Rp (corr. p¹) 68 penates
γRp 69 venti Usener summersas R brue M, obruere γ,
obruere p, corr. M¹γp¹ 70 agere p, corr. p¹ et ex aut M²; « et...
hic mutavit coniunctionem; nam dicendum erat aut dissice corpora »
D*Serv.* dissicep corr. in dissice M¹, dissice cum Don. Ter. andr.
333 Ribbeck 72 quae ex q. (= que) M²; cf. Aen. 10, 225 73 pro-
prioque e 75 pulera γ, corr. γ¹ 76 tuos cf. Anth. Lat. 11, 92 Sabbadini
rina R, corr. R⁴ 77 « aut certe explorare 'explanare' » D*Serv.*; ex-
planare Baehrens et Kvičala labor] la in ras. γ¹ iussa γ

concilias, tu das epulis accumbere divum
nimborumque facis tempestatumque potentem ».

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
impulit in latus: ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perfiant.
Incubue mari totumque a sedibus imis
una Eurisque Notusque ruunt creberque procellis
Africus et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra;
intonnuere poli et crebris micat ignibus aether
praesentemque viris intentant omnia mortem.

Exemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
talibus voce refert: « O terque quaterque beati,
quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide! mene Iliacis occumbere campis
non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
scuta virum galeasque et fortia corpora volvit! »
Talia iactanti stridens Aquilone procella
velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.

79 concilia R 80 nymborumque p 81 convras in conversa corr. R¹
82 impulit p. schol. Ver. Aen. I, 11 84 tortumque Markland 86 flu-
stus in fluctus corr. R² 87 insequitur it caelo Priac. VII, 24, ex Aen. II,
192 rudentem My (corr. M²Y¹) 89 Teucrorumque M. quo del. M²
91 mortem ex montem corr. M¹ 92 exemplo an? frigora p 93 duplices
My¹p¹ eendens M. corr. M¹ 96 contigere Y. corr. Y¹ oppere Y.
corr. Y¹ 100 Sarpedon] n om. M. superscr. M², Sarpedaon R. corr. R¹
undae pu? (cf. v. 104 et Aen. 8, 538); « et sub undis legimus et sub undas.
sed si sub undas, 'correpta' intellege, si sub undis, 'volvit'. varia ergo
distinctio est » Serv. 102 iactati Y. corr. Y¹ 103 verum adversa M.
corr. M¹ fluctusque M²Rbefav: fluctumque Myppw, Tib., fluxumque
Bachrens

Franguntur remi; tum prora avertit et undis
dat latus: insequitur cumulo praeruptus aquae mons. 105
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet
(saxa: vocant Itali mediis quae in fluctibus Aras,
dorsum immane mari summo), tris Eurus ab alto 110
in brevem et Syrtis urguet (miserabile visu)
inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Orontem,
ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
in puppim ferit: excutitur pronusque magister 115
volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
torquet agens circum et rapidus vorat aequore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto,
arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.

104 fraguntur p prora ppa. Porph. Her. s. I, 3, 55, Serv. ad v. 401:
proram MyR. Tib.; « proram, alii prora tradunt » DServ. 105 tu-
mulo e 107 fluctus] alter. u in ras. M² apperit γ 108 « tris
latum est » Serv. saxa ex laxa M² 109 laxa M. corr. M² post
saxa distinctis Plutarch. 'JKPA', 1884, 590 s. mediis quae Rptw.
Quintil. 8, 2, 14: mediusque Myaceh. Wagner; « ordo est: quae saxa in
mediis fluctibus latentia Itali Aras vocant » Serv., « alii mediis quae
fluctibus Aras legunt, ut sui ordo saxa vocant Itali Aras quae mediis
fluctibus » DServ. Hanc mixturam iure vituperavit Quintil. (« quibus
adhuc prior est mixtura verborum, qualis in illo versu saxa - Aras »); ce-
terum pronominis relativi hyperbaton post tria verba etiam B. 2, 37 et
Aen. 2, 298, 478, post novem Aen. 7, 880; cf. Plutarch. 'JKPA', 1884, 590
s. et Valer. 'BPAW', XXXI, 1911, 220 ss. 110 immane M maris summi
Char. 278, 20 111 urget My 112 « et multi sic legunt inliditque vadis
atque aggere cingit harenae » DServ., obscure adque R 113 lieios γ
Orontem Rp. testatur Char. 20, 6: orontem My 114 oculus p vertice
testatur Plin. sp. Char. 88, 18 115 im M puppim γ « nonnulli sane
pronum adverbialiter legunt » DServ. 117 vortex γRp¹, Tib., Ribbeck:
vertex Mp. DServ., Sabbadini et Mynore; « vertex a vertendo dicitur.
vertex a verando, et vult Plinius verticem immanem cum impetu habere,
ut ingens a vertice pontus (v. 114); verticem vero circumactionem undas
esse, ut et rapidus vorat aequore vortex » Char. 88, 16-20

Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae
et qua vectus Abas et qua grandaevos Aletes,
vicit hiemps; laxis laterum compagibus omnes
accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum
emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
stagna refusa vadis, graviter commotus, et alto
prospiciens summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eorum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:

* «Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
iam caelum terramque meo sine numine, venti,
miscere et tantas audetis tollere moles?
Quos ego...! sed motos praestat componere fluctus.
Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam regique haec dicite vestro:
non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
vestras, Eure, domos; illa se iacet in aula
Aeolus et clauso ventorum carcere regnet». 140
Sic ait et dicto citius tumida aequora placat
collectasque fugat nubes solemque reducit.

120 achatem p? (corr. p¹). Achati Plin. op. Char. 132, 22 121 gran-
devos p¹, grandevus MRp, grandaevus γ¹R², grandaevus γ alates γ
122 hiems M¹γ¹, hiem γ compagibus p omnem p 123 remisque
My, corr. M¹γ¹ 126 emissamque γ 126 refusa γ, corr. γ¹ vadia
grawler distinctis Stögen, 'Latomus', XXX, 1971, 171 127 placitum a

129-134 MyR. — 129 ruina Mw, Serv. Georg. 1, 324, Aen. 8, 525,
Tib.: ruinam γRad 130 laturo R «aut doli Iunonis aut fratrem
Iunonia gemina ergo distinctio est» Serv. 132 generos M, corr. M¹
135 ego quos tit, Pomp. 4798 (sed quos ego tit, Pomp. 4400), vos ego
Schrader motus a compone γ, componere γ¹ 137 regioque M, corr.
M¹ dite M, corr. M¹ 139 set MR inmania M 140 iacet] pr. t in
ras. M¹ 142 sic] hac c

Cymothoë simul et Triton adnixus acuto
detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti
et vastas aperit Syrtis et temperat aequor 145
atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio saevitque animis ignobile vulgus,
iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat: 150
tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
ille regit dictis animos et pectora mulcet:
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque invectus aperto 155
flectit equos curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
contendunt petere et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub vertice late
aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra. 165
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis

144 cymothoe γ 145 naves M 146 syrtis M ac a aequans Buchrens
148 ac] et Cladon. 86, 22 magna reco. coorta in cohorta corr. M¹, cho-
orta γ 149 seditio R, seditio R¹ saevit (om. -que) Probus 203, 13
150 «volant: multi non volant sed volunt invenisse se dicunt. sed Cor-
natus verendum est ne praeposterum sit faces velle et sic saxa, cum alibi
(Aen. 7, 340) maturine et ex ordine dictum sit arma velit - iuventus - D.Serv.
151 tunc Non. 314, 6 que in quem corr. M¹, ad se Buchrens 154 cae-
cidit M, corr. M¹ 156 fluctuque γRa?, curruque γ¹ 159 secesso γ
160 efficit M obiectu R 163 adque R vastae] altera a in ras. R.
vastae in vate corr. M¹ 164 silentium γ, corr. γ¹ tunc comen. Lucan.
4, 436 coruscis γ, corr. γ¹ 165 umbris Isid. 1, 36, 13 166 fronte
in fronte corr. R² 167 aquae M 168 nympharum R nares M, naves M¹

ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Aeneas collectis navibus omni
ex numero subit, ac magno telluris amore
egressi optata potiuntur Troes harena
et sale tabentis artus in litore ponunt.

170

Ac primum silici scintillam excudit Achates
succepitque ignem foliis atque arida circum
nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
expediunt fessi rerum frugesque receptas
et torrere parant flammis et frangere saxo.

175

Aeneas scopulum interea conscendit et omnem
prospectum late pelago petit, Anthea si quem
iactatum vento videat Phrygiasque biremis
aut Capyn aut oelsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tris litore cervos
prospicit errantis; hos tota armenta secuntur
a tergo et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic arcumque manu celerisque sagittas
corripuit fidus quae tela gerebat Achates,
ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis

180

185

169 ante 168 scripsit M. ordinem rect. M¹ ancora M: anchora yR;
"anchora morsu hoc nomen cum in Graeco, unde originem ducit, aspi-
rationem non habeat, in Latino aspiratur" Serv. 170 hunc verum suo loco
omissionem add. una pagina M¹ hoc M¹, hinc b 171 ne et hinc: 166, 9
172 Troes potiuntur e. aeneas y. "queritur habuit nomen nomen hoc aspi-
rationem" Serv. 173 tabentis Baehrens 174 silico y¹, silicio co (praeter
affur), Prie. X, 23 excudit Myw, Gramm., Serv.: excudit M¹Rur, Tib.,
excudit rureus M¹ 175 suscepit yw (praeter at): "suscepit pro 'suscepit'
Serv. adque R 176 pavitque Baehrens 177 tunc n cerere in
cererem corr. M¹ corruptam R, corr. R¹ ceralia schol. Var. Aen.
I, 1 179 parant y?, corr. y¹ 181 ante My, corr. M¹y¹ qua y¹
(qua y¹), Char. 218, 32, Baehrens; "si quoniam, bene legitur et si qua,
ut sit si qua ratione" D.Serv. 182 Phrygiasque y, corr. y¹, frugiasque R.
privasque Baehrens 183 capin y 184 navim y troes R

185-234 FMyR. — 185 errantes yR sequuntur FR 187 his em.
F, spe. F¹ 188 que yR, corr. R¹ 189 que om. n ferentes M

cornibus arboreis, sternit, tum volgus et omnem
miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
nec prius absistit, quam septem ingentia victor
corpora fundat humo et numerum cum navibus aequet;
hinc portum petit et socios partitur in omnis.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Aestes
litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
dividit et dictis maerentia pectora mulcet:

190

195

"O socii (neque enim ignari sumus ante malorum),
o passi graviores, dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
accestis scopulos, vos et Cyclopa saxa
expertis: revocate animos maestumque timorem
mittite; forsitan et haec olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
ostendunt: illic fas regna resurgere Troiae.
Durate et vosmet rebus servate secundis."

200

205

Talia voce refert curisque ingentibus aeger
spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:

210

190 tunc e. Nem. 243, 11 vulgus F¹yR omne y¹ (omnem y¹).
Nem., Probos 208, 11 192 absistit F. absistit a 193 humo FMyRw.
Nem. 312, 32, Serv. 466, 7 (cf. Georg. 2, 466, Val. Flacc. 1, 710): humi
y¹dfatv, vi. Pomp. 8636, Mynors (cf. Aen. 5, 78; 6, 423; 11, 666):
"humus per humum" Serv. aequat e 195 deinde bonus quae
vina Baehrens 196 eros y, corr. y¹ 198 malorum in malorum
corr. F¹ 199 in y, corr. y¹ 200 scyllaeam Fy¹R, cyllaem y 201 cy-
clopi F, cyclopa FMyR 203 forsitan R, forsitan (forsitan?) schol.
Rob. Cic. 49, 27 et em. F iuvavit schol. Rob. Cic. 204 post
varios casus post tot discrimina rerum C.I.L. XIII, 8371 (sac.
III-IV); cf. Dracont. Romul. 6, 37 207 durate M, corr. M¹
ribus F, corr. F¹ 208 curisque y, corr. y¹ 209 vultu FMy¹Rw.
ps. Aero Hor. e. 1, 37, 25, Serv. Aen. 1, 341, D.Serv. Aen. 4, 477, Tib.:
vultus Fy¹er praemit F, corr. F¹ alto d 210 praes M, duo spe. M¹